

Існуюча та перспективна частка природо-заповідних територій в границях ландшафтів Товтрового кряжу

Ландшафти Товтр	Частка заповідних територій (на 1.01.2004р.), %	Частка площ перспективних для заповідання територій, %	Прогнозована частка заповідності (на 1.01.2015р.), %
Мильнівський	3,9	3,5	7,4
Збараський	1,7	7,3	9,0
Красненський	23,2	0,8	24,0
Товтровий природний округ	8,1	3,87	13,47

Враховуючи природну унікальність Товтрового пасма та проведений аналіз ландшафтно-територіальної структури можна зробити висновки про доцільність проведення першочергової повномасштабної ренатуралізації ландшафтів, в якій поєднати записнення схилів північно-східної експозиції, з відтворенням лучно-степової та наскельно-степової рослинності на схилах південної та південно-західної експозицій і виходах скельних порід. Зонами ренатуралізації доцільно вважати відтинки Товтрової гряди між населеними пунктами Серетень, Загір'я, Новий Олексинець, Башуки, Кобилля, Іванчани, Добриводи, Ігровиця на площі близько 12000 га; м.Збараж, Стрийка, Киданці, Максимівка, Кретовці площею близько 4000 га, що дозволить оптимізувати ландшафтно-екологічну структуру перспективного екологічного коридору міжрегіонального значення.

Література:

1. Волошин Р. Конструктивно-географічні аспекти природокористування північно-західної частини Подільських Товтр. // Наукові записки ТДПУ. Серія: географія. – Тернопіль. – в.№1. – 2002. – С. 80-86.
2. Гродзинський М.Д., Циценко П.Г. Ландшафтне різноманіття як компонента сталого розвитку / Проблеми сталого розвитку України. – К., БМТ, 2001. – С. 243-263.
3. Перспективні території та об'єкти природно-заповідного фонду Тернопільської області. – Тернопіль, 2002. – 15с.
4. Розбудова екомережі України / За ред. Ю.Р. Шеляг-Сосонка. – Київ., 1999. – 127с.
5. Царик Л.П. Регіональні еколого-стабілізуючі системи Західного Поділля. // Наукові записки ТДПУ. Серія: географія. – Тернопіль. - №2. – 1999. – С. 119-123.
6. Царик П.Л. Територіальна організація структурних елементів регіональної екомережі (на матеріалах Тернопільської області) // Вісник Чернівецького університету. – Чернівці. – №1. – 2003. – С.75-90.

Summary:

It is discussed the problems of nature using in the Podil Towtry (Hill). It is valued the anthropological transformation of Towtry landscapes and it is outlined the ways of their optimization.

УДК 551.4:911.2

Галина ЛОГІНОВА, Ганна ЧЕРНЮК.

ЗАПОВІДНІ ЛАНДШАФТИ РІВНЕНСЬКОГО ПОЛІССЯ

Комплексні дослідження фізико-географічних умов Українського Полісся починаються з часів П. Тутковського та В.В. Докучаєва. Проте перші навчальні карто-схеми появилися

лише у 1960-х роках. Тепер найбільш поширені за опублікованою літературою та атласами дрібномасштабні ландшафтні карти для всієї України та деяких великих територій, і великомасштабні схеми для деяких заповідників, околиць деяких водосховищ, рекультивованих ділянок, схеми місцевого районного значення тощо. На території Рівненщини станом на 2000 рік було організовано 227 територій і об'єктів природно-заповідного фонду, а нещодавно створено Рівненський державний заповідник з 4-х філій, розміщених на Поліссі. Ще у 1988 році на Ландшафтній нараді у Львівському університеті було з'ясовано, що важливе практичне значення мають великомасштабні ландшафтні дослідження конкретних територій, в тому числі, заповідних. На Рівненському Поліссі, в зв'язку з меліораціями і радіоактивним забрудненням, актуальні детальні ландшафтні дослідження зі створенням крупномасштабних ландшафтних і ландшафтно – оціночних прикладних карт і схем, паспортизація заповідних ландшафтів, вивчення геохімії і геофізики ландшафтів на польових стаціонарах. Поки що на Українському Поліссі існує лише один стаціонар в межах 30-кілометрової зони ЧАЕС.

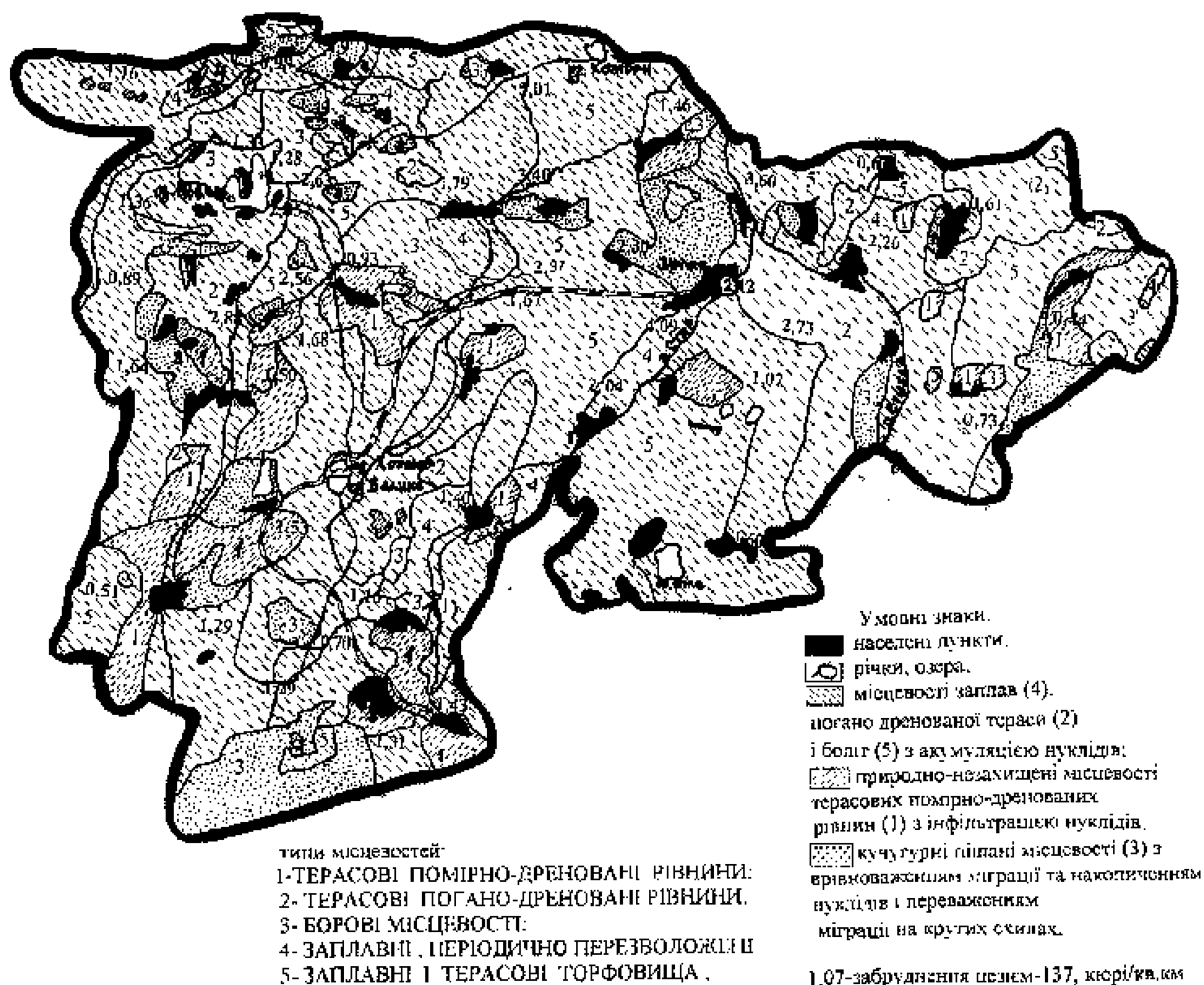
Авторами проводилися ландшафтні дослідження Зарічненського району для дипломних робіт, на основі яких складено ландшафтну схему (рис. 1.), зроблено оцінку природних комплексів для сільськогосподарського використання і схему радіаційного забруднення природних комплексів [5]. Під керівництвом члена-кореспондента Української екологічної Академії Л.П. Царика з 2001 року авторами проводяться дослідження морфологічної структури ландшафтів, сучасного стану та відмінних особливостей природних комплексів Полісся, зокрема таких, що входять до складу заповідника. Більш детально матеріали і методика досліджень розглянуті у розділах дипломної роботи [5]. Проаналізовано опубліковану літературу [1,2,3,4,7,8], ландшафтні карти, схеми фізико – географічного районування. Вивчаються природні процеси і проводяться польові маршрутні ландшафтно-екологічні та візуальні спостереження за змінами ландшафтних аспектів під впливом меліорації. Встановлено деякі аспекти екологічної небезпеки внаслідок перерозподілу радіонуклідів [6].

Рівненське Полісся знаходиться в центральній частині Західного Полісся України. Більша частина Рівненського Полісся лежить в межах Поліської низовини, в зоні мішаних хвойно-широколистяних лісів. Поліські ландшафти являють собою водно-льодовикові, моренні, заплавні і алювіальні рівнини з дерново-підзолистими та болотними ґрунтами, вкриті мішаними лісами та луками. Характерна ознака поліських ландшафтів – наявність боліт переважно низинного типу та перезволожених земель. Характерний широкий розвиток лучно-болотних місцевостей, терасових та заплавних рівнин з дерново-підзолистими ґрунтами, вкритими борами, суборами та болотами. На півдні серед заплавних та заплавно-моренних рівнин зустрічаються горбисті міжріччя з дерновими карбонатними ґрунтами на крейдових відкладах, що зайняті дубово-грабовими лісами та сільськогосподарськими угіддями. Тут розвинуті карстові процеси.

Значна частина Полісся розорана, лісові масиви вирубані. Тому ліси, що складають більше 40% лісового фонду України, здебільшого утворені вторинними угрупованнями чи штучними насадженнями. В той же час на Поліссі охороняються в недоторканому стані окремі невеликі ділянки. Відомі такі заказники, де вирубування лісів чи будь-яка інша господарська діяльність не проводилась біля 300 років. Але такі ділянки не охоплюють всього розмаїття місцевої природи, вони характеризуються унікальністю, а не типовістю. Тому робота вчених зоологів та ботаніків мала складний характер і полягала у виборі території для заповідника, яка б включала саме типові поліські ландшафти.

Рівненський ландшафтний заповідник включає 4 відокремлених ділянки з типовим набором місцевостей і урочищ Полісся. Одна філія (з площею біля 100 квадратних кілометрів) займає заліснений вододіл на лівобережжі ріки Стир, навколо озера Білого. Ця частина заповідника включає в себе Білоозерський державний заказник. Три філії заповідника знаходяться на північному сході Рівненщини, біля кордонів Білорусії, на

рис. 1. Оціночна схема просторових закономірностей радіоактивного забруднення ландшафтних місцевостей.

правобережжі ріки Горині. Ділянка площею біля 100 квадратних кілометрів включає заказник біля озера Сомине, охоплює лісові масиви навколо озер Залив і Сомине на вододілі між правими притоками Горині, Льва та річки Случ. Північна частина даної філії – в долині річки Льва, включає масиви низинних і верхових боліт і лісо-лучні місцевості. На кордоні з Білорусією, на північ від населених пунктів Старе Село і Вежиця, в долині великої правої притоки річки Льва, третя філія заповідника включає великі площі типових верхових боліт, заболочених вільхових лісів, заплавних лук, долин річок, комплексу 5-ти озер-ставків рибгоспу “Полісся” в межах широкої меандрової шпори і мішано-лісових місцевостей (біля 150 квадратних кілометрів). Четверта ділянка заповідника займає вододільну рівнину у верхів’ї правої притоки річки Льва, на лівобережжі ріки Ствига і включає болото Сиру Погоню і Грицькові гори. 85 % площі цієї філії заповідника зайнято лісами, решта – верховими та низинними болотами, загальна площа – біля 125 квадратних кілометрів. Створення Рівненського заповідника дає можливість не тільки зберегти природні ландшафти Полісся, але і вивчати наслідки радіоактивного забруднення. Всі ділянки заповідника знаходяться в межах ландшафтних екотонів. Друга (Клесівська) ділянка розташована в межах екотону не тільки ландшафтного, а й зонально-провінційного рівня.

За схемою природного районування Рівненщини за К.Геренчуком та І.Коротуном [4] всі чотири філії відносяться до природної ландшафтної області Волинського Полісся. Друга з вищеназваних філій в районі озер Залив і Сомине в районі Клесова, заходить у природну область Житомирського Полісся. Білозерська філія розміщена в межах Зарічненського (Нижньостирського) ландшафтного району, 50 % території якого займають низинні мохові і

трав'яні болота з фрагментами верхових сфагнових боліт. Переважаючими видами ландшафтів тут є межиріччя на палеогенових пісках з розвиненими сосновими, дубово-сосновими лісами та межиріччями луками на дерново-підзолистих і дерново-супіщаних ґрунтах, а біля Стиру – низинні мохові та трав'яні болота. Як і у всіх філіях, тут поширені заплавні лучно-болотні види ландшафтів з переважанням торфовищ та заболочених луків. Основні проблеми цього природного району пов'язані з раціональною організацією меліоративних робіт, реконструкцією старих гідромеліоративних систем, лісовідтворенням та підвищенням родючості ґрунтів. В межах більшості місцевостей заповідної території відбувається накопичення радіонуклідів. Клесівська філія або Залив-Сомино-озерська знаходиться частково у Льва-Горинському районі Волинської ландшафтної області, частково у Рокитнівському природному районі ландшафтної області Житомирського Полісся. Рокитнівський (Клесівський, Льва-Ствизький) природний район розміщений в межах західної околиці Українського щита, що зумовлює своєрідність і строкатість літогенної основи і рельєфу, на яких сформовані неоднорідні місцевості, урочища і фації. У цьому районі переважають два типи природних комплексів, по-перше, погано дреновані рівнинно-заболочені місцевості з розвиненими сосновими, березовими та вільховими лісами; по-друге, краще дреновані горбкувато-хвилясті ділянки з близьким заляганням кристалічних порід, з дерново-підзолистими та лучними ґрунтами, зайнятими пасовищами і природними луками. Проблеми освоєння району переплітаються з раціональним веденням лісового господарства в умовах підвищеного радіонуклідного забруднення та розширенням площ сільськогосподарських (особливо орних) угідь на осушених низинах і западинах. Третя і четверта філії заповідника на кордоні з Білорусією входять до Льва-Горинського природного району Волинського Полісся. Цей район характеризується переважанням плоских знижених межирічч, розчленованих маловиразними долинами рік та високим рівнем заболочення (до 50 %), найбільшого поширення верхових боліт. На палеогенових пісках межирічч розвинені соснові, дубово-соснові ліси та луки на дерново-підзолистих і дернових супіщаних ґрунтах. Значну площу займають терасові долини пригірлових ділянок рік, з місцевостями заплава та піщаних масивів на надзаплавних терасах з окремими еоловими формами рельєфу, вкритих різотравними луками, а деколи заболочених. На кордоні з Білорусією філія навколо ставків (Венера, Марс, Сатурн, Рижков, Зірка) рибгоспу "Полісся" відрізняється наявним видом ландшафтів верхових боліт на межиріччях з переважанням сфагнових торфовищ. Природні умови всього природного району малоприятливі і несприятливі для господарського освоєння, в зв'язку з заболоченням, незначною площею дренованих межирічч і потужним забрудненням радіонуклідами, які до того ж тут накопичуються. Тому одним з головних напрямів на перспективу планувалося проведення гідромеліорацій, розвиток рибного, мисливського та рекреаційного господарства. Проте проведення широкомасштабних меліоративних заходів приводить до порушення кругообігу води, мікроелементів і радіонуклідів. Для виявлення цих змін необхідні стаціонарні дослідження геохімічних і геофізичних процесів, балансів речовини і енергії в природних, антропогенних і меліоративних геосистемах.

Морфологія сучасних ландшафтів Рівненського Полісся порушена діяльністю людини, особливо меліоративними заходами, які набули загально масштабного значення. Внаслідок меліорацій відбуваються зміни кругообігів речовини і енергії в природно-ландшафтних системах по сезонах і роках, перебудовуються процеси і шляхи міграції мікроелементів, що впливає на перерозподіл і накопичення радіонуклідів. Тому своєчасним і актуальним є створення заповідних територій, які включили в себе і меліоративні системи. Для прогнозування розвитку природних комплексів Рівненського Полісся потрібне детальне крупно-масштабне ландшафтне картографування, різноманітні прикладні ландшафтно-оціночні дослідження, стаціонарні дослідження з геохімії і геофізики ландшафтів в межах природних і змінених меліораціями місцевостей і урочищ, а також орних земель.

Література:

1. Атлас природних умов і естественних ресурсів УРСР. – М.:ГУГК, 1978.
2. Атлас Ровенської області. – М.:ГУГК, 1985. – 28с.
3. Географічна енциклопедія України. Т.1,2,3. – К.:УРЕ, 1989-1993.
4. Коротун І.М., Коротун Л.К. Географія Рівненської області. – Рівне: видавництво Рівненського інституту підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, 1996. – 274с.
5. Логінова Г.М. Ландшафти Зарічненського району та їх радіоактивне забруднення /рукопис/. – Тернопіль: ТДПУ, 2001.-105с.
6. Логінова Г.М. Оцінка просторових закономірностей радіоактивного забруднення Зарічненського району Рівненської області.//Зб. “Студентський вісник”. – №2. – Тернопіль: ТДПУ, 2001. – С.45-46.
7. Природа Ровенської області. /За редакцією К.І. Геренчука). – Львів: “Вища школа”, 1976. – 156с.
8. Физико-географическое районирование Украинской ССР./Под ред. В.П. Попова, А.М. Марынич, А.И. Ланько. – К.: изд-во Киевского ун-та, 1968. – с.5-77.

Summary:

Loginova G., Chernyuk G. PROTECTED LANDSCAPES OF THE RIVNESKE POLLISSYA.

The article deals with the results of Rivneske Pollissya. On the base of which the author shows the morphological structure of the landscapes of Rivnesky nature reserve and proves the necessity of the research of the processes, which take place under the influence of a melioration and radioactive pollution.

УДК 911.3 : 338.48

Василь ТРИСНЮК

РОЗШИРЕННЯ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРИРОДНО – ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ ТА ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ МЕРЕЖІ ТЕРНОПІЛЬЩИНИ

Проблема збереження біорізноманіття є складовою комплексу проблем, пов'язаних з охороною довкілля, забезпечення екологічної стабільності і сталого (збалансованого) розвитку, основні завдання якого відображені у “Порядку денному на XXI сторіччя”, прийнятого на конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992). Сталий розвиток передбачає економічне зростання з урахуванням необхідності збереження природного середовища і оптимізації використання природних ресурсів.

Розширенню та вдосконаленню природно-заповідного фонду, формування екологічної мережі Західного Поділля присвячено праці Адаменка О.М., Волошина І.М., Царика Л.П., П'ятківського І. О., Оліяр Г.І.

Тернопільщина має унікальні природні умови і ресурси, які можуть забезпечити сталий розвиток. Проте, практика екстенсивного типу розвитку економіки сприяла збільшенню антропогенного навантаження на природне середовище. Одним із негативних проявів нерационального природокористування є втрата єдності і цілісності ландшафтної структури. На території області утворилась значна кількість фрагментарних заповідних об'єктів і територій, що веде до збіднення видового різноманіття, перешкоджає розселенню та міграції видів, генетичному обміну. Як наслідок, знижується організованість (упорядкованість) біосистем, їх здатність до саморегуляції, самовідновлення, погіршується екологічні умови середовища існування людей.

Основним принципом охорони довкілля є збереження видової різноманітності і